

BILDER AV
BILDER AV
HALLÄNDSK

Bilder av halländsk arkeologi
– en bok tillägnad
Lennart Lundborg

ARKEOLOGI
– EN BOK
– TILLÄGNAD
LENNART
LUNDBORG

*U*tskrift

Utskrift utges av Stiftelsen Hallands länmuseer, Uppdragsverksamheten, Tollsgatan, 302 31 Halmstad
Länsstyrelsen i Hallands län har bidragit till tryckningen av detta nummer.

Manuskript till Utskrift mottas i form av maskinskrivna manus eller 3,5" disketter i Word Perfect eller Word for Windows.
Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

Redaktör Erik Rosengren

Omslag designat av Staffan Hyll. Inlaga av Monica Bülow-Björk.

Tryckt hos Kopieringsbolaget, Halmstad, 1996.

© Copyright Stiftelsen Hallands länmuseer

ISSN 1102-7290

Innehållsförteckning

Redaktionellt	5

<i>Karin Bauman</i>	
Schaktningskontroller på kyrkogårdar - en utvärdering	7
<i>Anne Carlie</i>	
Arkeologi - en vetenskap med samhällsansvar!	11

<i>Bengt Nordqvist</i>	
Senpaleolitiska jägare och fångstmän längs norra och mellersta Hallands kustområden	15
<i>Robert Hernek</i>	
En mellanneolitisk fångstplats vid Varberg	21
<i>Eva Ryberg</i>	
Dvärgahuset, Jättegraven och andra kistor. En liten exposé över några halländska hällkistor	27

<i>Tore Artelius</i>	
Den återfunna "Kungahögen" - två begravningar från bronsålderns IV-period i Nordvåra	31
<i>Lennart Carlie</i>	
Arkeologen Wilhelm Boye och undersökningarna i Hasslöv, 1868-69	39

<i>Lars Lundqvist</i>	
Skreaprojektet: om ett halländskt bebyggelserum under brons- och järnålder	49
<i>Bo Strömberg</i>	
Variationer av gravfält och gravfältsstudier	57
<i>Giesela Ängeby</i>	
Långhusen i Orrea. Ett frö till förståelsen av bebyggelsen vid Fjärås Bräcka under äldsta järnålder	73
<i>Gundela Lindman</i>	
Yngre järnåldersbebyggelse i halländsk kustbygd	81

<i>Per Wranning</i>	
Laholmstrakten under vikingatid och tidigmedeltid	87
<i>Jan-Erik Augustsson</i>	
Senmedeltida andaktsfigurer av keramik	97
<i>Björn Petersen</i>	
"Anläggning 8" - Visst var det Rådhuskällaren?	101
<i>Lena Bjugger & Erik Rosengren</i>	
Kyrkan i "Scuthmanslef"	103

<i>Ing-Marie Nilsson</i>	
Kurtinmurar och utanverk i södra Halmstad - ett bidrag till Halmstads fästningsverks historia	115
<i>Christina Rosén</i>	
Keramik hos borgare och bönder	121

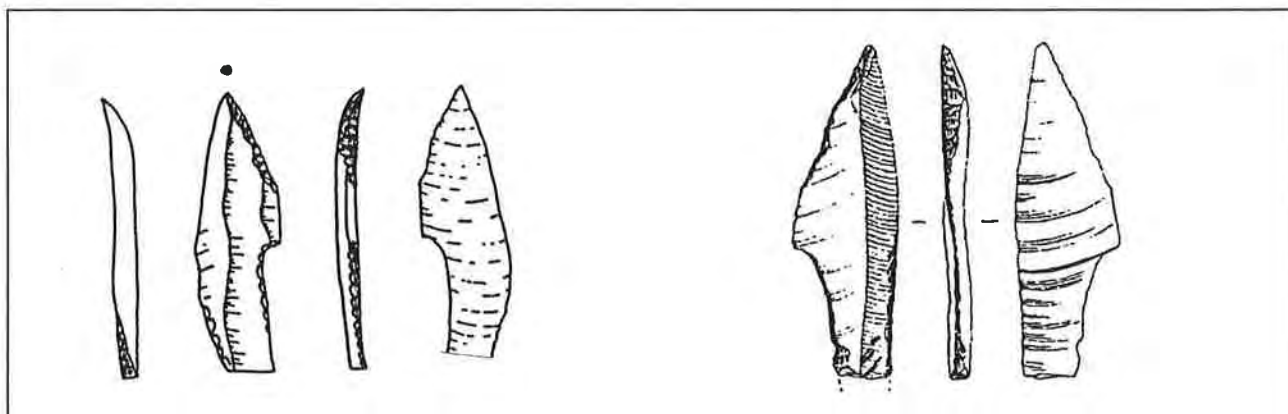
Senpaleolitiska jägare och fångstmän längs norra och mellersta Hallandskusten

av Bengt Nordqvist

Det var en tidig vårdag när hembygdsforskare Bengt Bengtsson ringde och berättade att ett större R-märkat område hade "hudflängts". Invid Viskan strax öster om Veddige finns en flack sandås som går i stort sett parallellt med åns lopp. På denna sandås ligger Strängbetongs industriområden. Industrin hade tillsammans med Banverket lyft bort ploglagret och lämnat alven frilagd. På den avbanade sandytan låg flintavslag och keramikskärvar och trängdes med brända ben. Här och var gick det även att se eldstäder avteckna sig som cirkelrunda mörkfärgningar mot den omgivande ljusa sanden och intill låg ett område med kokgropar med sina koncentrationer av skörbränd sten. Allt visade sig vara början på ett ärende som slunkit igenom vårt byråkratiska kontrollnät. Det är sådant som alltid händer. Ibland är det gamla byggplaner, eller så har kommunen inte skickat ärendet etc. Oberoende var i Västsverige vi befinner oss, så är det alltid varje år nya varianter till varför inte länsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet har kontaktats. Tillsammans skulle vi, länsantikvarien och jag, förhandla med Strängbetongs ledning. Företaget var ju av förklarliga anledningar inte intresserade att ta på sig "nya kostnader" om det inte var absolut

nödvändigt. Efter en av mina absolut tuffaste förhandlingar lyckades Lundborg och jag att få företaget mer kulturellt intresserade än vad de själva kanske kunnat inse innan förhandlingen startade. Vad har då denna lilla händelse för betydelse för den senpaleolitiska forskningen i Västsverige? Allt sin början, så även kunskapen kring de första invånarna i Halland.

Under grävningens gång dök enstaka mikroliter upp, liksom fragment av flintyxor. Majoriteten av fyndmaterialet och i stort sett alla anläggningar kunde dock härledas till tiden yngre än neolitikum. I samband med att just en sådan där yngre anläggning grävdes ut upptäcktes i botten av anläggningen en flintspets som låg i den omgivande sterila sanden. Till att börja med tänkte vi inte mer på spetsen, men följande dag tog vi fram och tittade på den igen. Efter att ha sovit på saken vågade vi nu tro att det kunde vara en senpaleolitisk spets av typen Kerbspitze. Jag kom ihåg att Becker hade skrivit om en i det närmaste identisk spets som hade påträffats vid Bjerlev Hede på Jylland (se fig 1). Denna typ av tångespets har senare påträffats i enstaka fall även på andra platser i Danmark, till

Figur 1. Tångespets av typen Kerbspitze från Veddige till vänster. Till höger är dess danska motsvarighet, funnen vid Bjerlev Hede (från Nordqvist 1996).

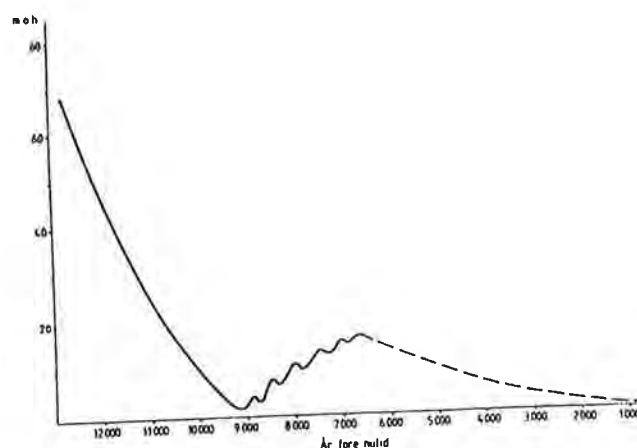
exempel vid Sølbjerg på Lolland. Det var givetvis spännande att för första gången stöta på så tidiga fynd här i Halland. I stort sett alla senpaleolitiska fynd av tångespetsar hade tidigare påträffats i Bohuslän. Niklasson hade tidigare, i samband med de så kallade Råöfynden hävdad förekomsten av en mycket tidig boplatser i norra Halland. Hans åsikt om fyndens ålder fick, med all rätt, inget gehör bland dåtidens arkeologkollegor. "Vår" flintspets från Veddige var än så länge ett unikt fynd och det var svårt att hävda fyndets ålder. Enligt Påsses strandförskjutningskurva för området kunde fyndet som äldst vara 10 800-10 300 år före nutid, en datering som var några tusen år för ung. Enligt dansk uppfattning har denna typ av flintspets tidigare påträffats i motsvarande fyndsammanhang som Hamburgkultur, en kulturgrupp som brukar föras till en tidsperiod för ca 12 000 år sedan. Hur de stora skillnaderna i dateringarna av de närmast identiska flintspetsarna skall förklaras är svårt att avgöra utifrån dagens kunskapsläge.

Däremot fick denna fyndplats mej att tänka till flera år efter grävningen. Orsaken var att jag återigen studerade Påsses strandförskjutningskurva för området. Vad jag uppdagade var att det finns en viktig skillnad på dessa kurvor i mellersta-norra Halland i jämförelse med de klassiska kurvorna för Göteborgsområdet, med alla sina överlagrade boplatser från framför allt Sandarnaperioden. I Göteborgsområdet kan de överlagrade boplatserna "endast" vara mellan 10 000 och 7000 år före nutid. Något längre söderut kunde det finnas överlagrade boplatser som skulle kunna vara upp till ytterligare 1000 år äldre än de i Göteborgsområdet. Detta innebär att det enbart är en tidsfråga innan vi finner bevarade benfynd och kanske rent av bevarat trämaterial som är 10 000-11 000 år gammalt, om det nu växte något mer än buskar i området under denna karga tidsperiod. Det skulle inte förvåna mej om vi inom de närmaste åren påträffar en överlagrad senpaleolitisk boplatser med slaktrester från ren, älg, eller rent av slaktrester som kan sättas i samband med jakt på havsdäggdjur. Det finns inga kustboplatser med bevarat benmaterial från denna tidsperiod oavsett kontinent. I vårt område däremot, finns det indikationer på inlagrade djurbensfynd. De finns till och med i Veddiges närområde. Strax söder om sjön Lyngen har ett inlagrat

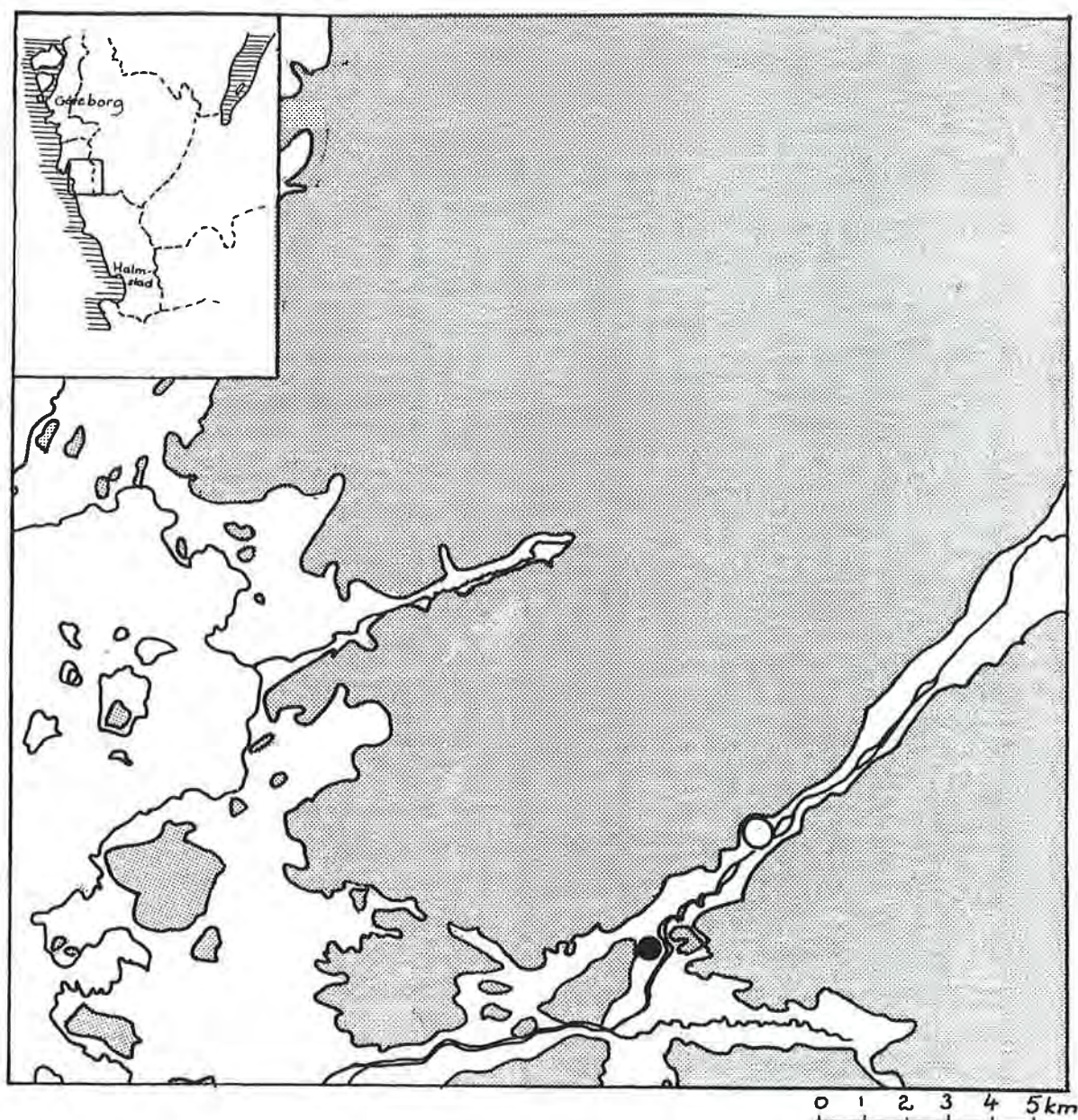
renskelett påträffats, vilket har C14-daterats till drygt 12 000 BP. Några km sydost om Veddige har en inlagrad senglacial isbjörnsskalle grävts fram i samband med en brunnsgrävning. För att få direkta C14-dateringar av de allra äldsta spåren är det nödvändigt att vi påträffar lokaler med flintmaterial och bevarade organiska lämningar, exempelvis ben. Försök att datera kol har pågått under flera år, men både vi och de danska arkeologerna har misslyckats. Det enda som har visat sig fungera för att eliminera felkällorna med provets härkomst är att datera benmaterial. Att komma vidare med dateringsproblematiken sammanfaller helt med målsättningen att finna lokaler med bevarat benmaterial.

Om vi går tillbaka till vår fyndplats vid Strängbetong så kunde vi konstatera att strandförskjutningskurvorna för området och tidigare gjorda djurbensfynd pekade i samma riktning (fig 2). Det finns överlagrade fynd i området som är de äldsta i Västsverige. Successivt blev vi övertygade att flintspetsen från Veddige härrörde från en överlagrad senpaleolitisk lokal. Att det fanns flera lokaler av denna tidiga typ i trakten skulle vi snart bli varse om tack vare Bengt Bengtssons enträgna sökande.

Ett par km sydväst om utgrävningsplatsen vid Strängbetong finns en svag förhöjning invid Viskan. Platsen, som heter Thårstorp, har den förnämliga

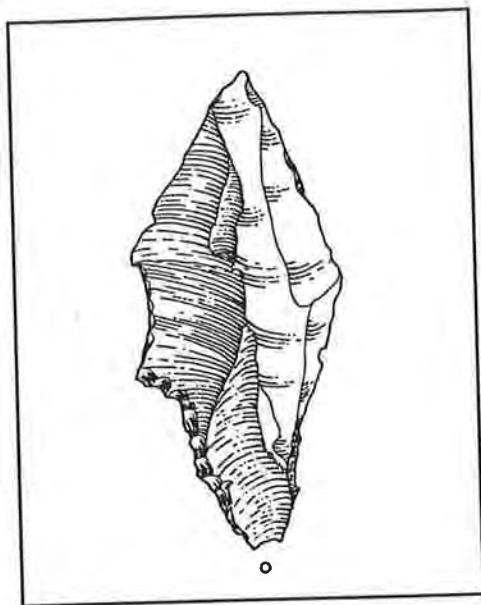
Figur 2. Strandförskjutningskurvan för Veddigeområdet (Påsse 1986, fig 50).

Figur 3. Viskans mynningsområde då havet stod ca 20 meter över dagens nivå. Den dragna linjen är dagens kustlinje och de gråa partierna är de områden som vid denna havsnivå låg ovanför havsstranden. Det var under två perioder, dels för 10 500-11 000 år sedan och dels för 6000 - 7000 år sedan som havsstranden stod på denna nivå. Flintmaterialet från lokalerna vid Strängbetong (ofylld cirkel) och Thårstorp (fylld cirkel) härrör från den äldsta fasen. (Kartan är en modifierad variant av T. Påsses karta 1986, fig 51)

egenskapen att den enbart har kunnat sticka upp över vattenytan som en ö under en begränsad tidsperiod. Ön har varit frilagd endast under en period för 10 000-9 000 år sedan (fig 3). Därefter dränktes den och förblev under havsytan under tusentals år. Först efter bronsåldern stack den flacka förhöjningen upp igen över vattenytan, för att sedan successivt bli helt frilagd. På

denna dåtida ö har Bengt Bengtsson samlat in ett rikt flintmaterial, i vilket det bland annat förekommer en typisk tångespets (fig 4). I detta material finns också typiska ensidiga, tvåpoliga kärnor, breda lancettmikroliter samt typiska långa och breda spån. Flintmaterialet motsvarar det material som förekommer under motsvarande tidsperiod i Bohuslän.

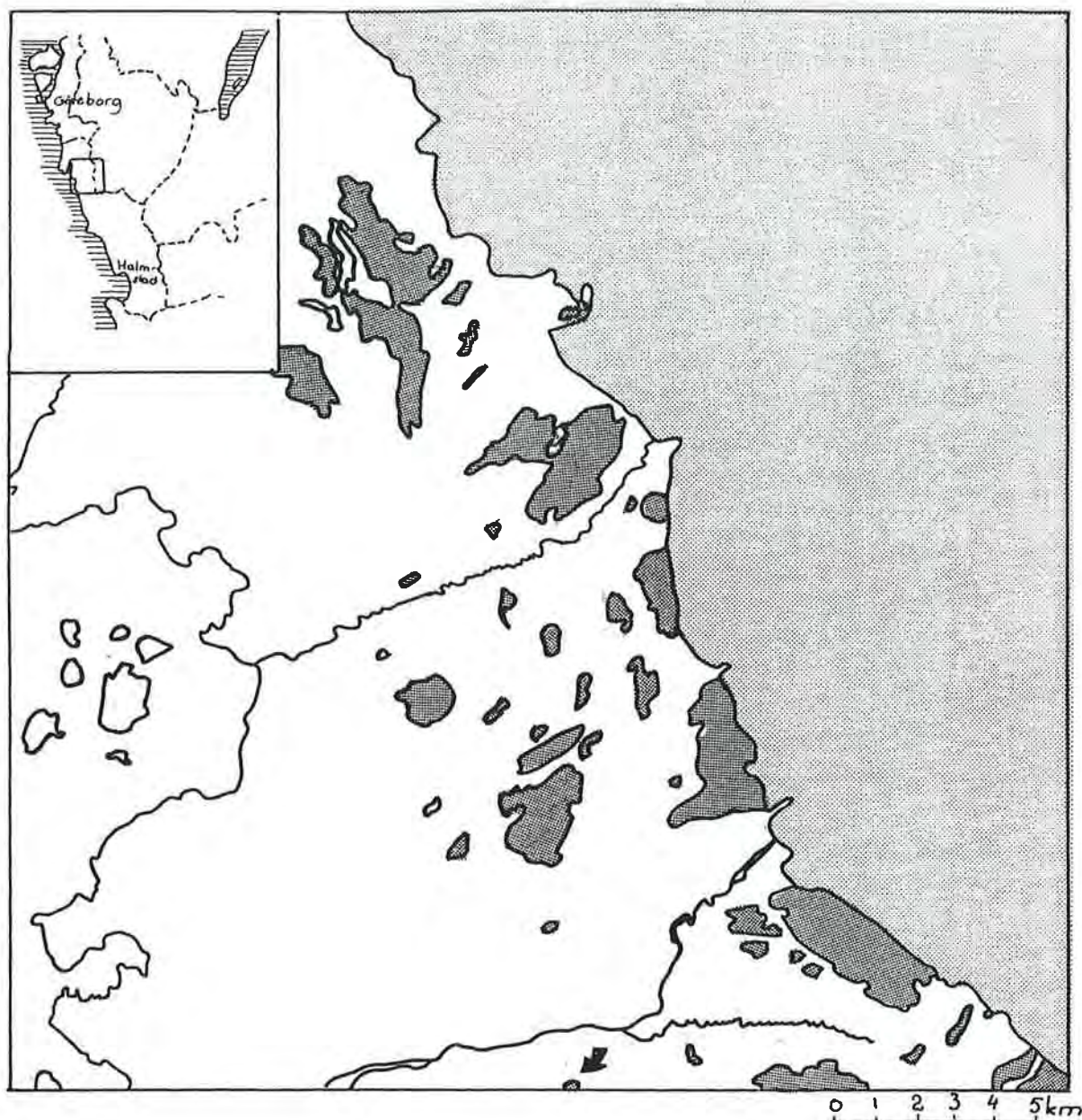

Figur 4. Tångespetsen från Thårstorp karakteriseras av en retusch på tången som är kraftigare och svagt svängd. På den motsatta sidan av tången finns endast en marginell retusch (Teckning A. Andersson).

Det förefaller utifrån dagens källsituation att dessa tångespetslokaler inte är de äldsta i området. Vi har indikationer på att det finns ännu äldre flintmaterial vid en plats som heter Skatmossen. De flintorna som Bengtsson har samlat in är svagt svallade. Själva fyndplatsen är belägen på en höjd över havet som otvetydigt visar att boplatsen bör ha legat på en nivå motsvarande högsta kustlinjen (65 m ö h), vilket innebär att det kan vara lämningar av människor som levde i kustområdets strandzon för minst 12 000-13 000 år sedan. Flintorna bör ha blivit svallade i samband med att havet fanns vid denna höga höjd, vilket är direkt efter, eller i samband med att inlandsisen håller på att lämna området. Göteborgsmoränen som sträcker sig längs kusten bildas i samband med att inlandsisen står stilla under en längre tidsperiod och grusmaterial som tidigare har varit bundet i isen smälts fram och samlas i en hög vall framför isen. Just Göteborgsmoränen är den linje i landskapet som visar vilket område som var isfritt och vilket landområde som var täckt av is. Moränen är från motsvarande tidsperiod som flintfynden och är belägen endast 5 km från fyndlokalen (fig 5). Vid denna tidsperiod saknades en sammanhängande landmassa i Halland. Området utgjordes av

ett arktiskt hav i väster och en stor ismassa i öster som täckte hela Sverige (om man nu bortser från delar av Skåne). Tyvärr är flintmaterialet från Skatmossen fragmenterat och tydliga typartefakter saknas. Därför har vi väntat med att närmare beskriva lokalen och dess flintmaterial. Numera har vi så många tidiga flintlokaler och det ter sig inte längre lika osannolikt att det kan finnas så extremt tidiga fyndplatser här i Halland. Dessutom vet vi att det är här i mellersta - norra Halland som förutsättningarna finns rent geologiskt att finna de allra äldsta stenålderslokalerna. Så om de finns, så är det här de kommer att påträffas. Problemet har varit att det är svårt att finna referensmaterial från denna tidsperioden. Det saknas motsvarande tidiga fyndplatser i Nordtyskland, Danmark och Skåne. Dessutom är det ingen som vet om det är någon skillnad på eventuellt motsvarande fyndmaterial från franska eller sydtyska boplatser och det likåldriga från Halland. Det kontinentala redskapsmaterialet skulle vara från en extrem inlandsmiljö med helt annan djur- och växtvärld än vid Skatmossen, vars lämningar är efter människor som levde längs isranden och hade till att överleva i en extrem arktisk skärgård där närmaste landmassa fanns västerut vid Danmark och området som i dag motsvarar nuvarande Nordsjön. Problemet med de eventuella danska kustbosättningarna från motsvarande tidsperiod är att de, liksom övriga europeiska länders kustbosättningar, är att finna längs havets botten.

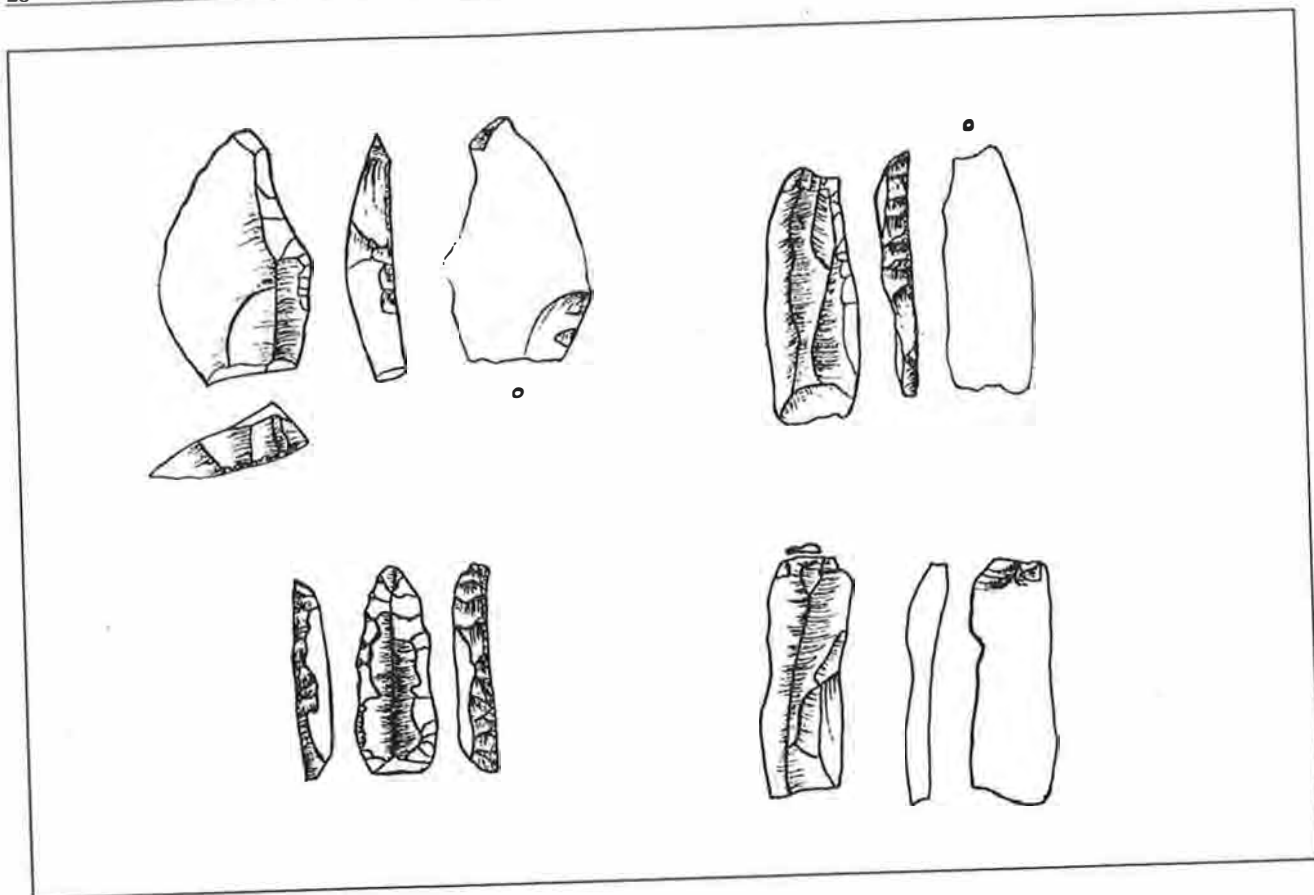
Vad är det vi än så länge vet om dessa mycket tidiga lokaler i mellersta och norra Halland? Till att börja med är de mycket vanligare än vad som tidigare har antagits. Fyndmaterialet förefaller sträcka sig över en flertusenårig period. De yngre av de senpaleolitiska halländska lokalerna förefaller inte skilja sig i fyndsammansättning mot tidigare kända senpaleolitiska lokaler i Bohuslän, Skåne, Nordtyskland och Danmark. Även hur dessa lokaler ligger i landskapet förefaller vara likartat. Lokalerna är strategiskt belägna på öar eller näs i ådalgångarna. Platser som skapar möjlighet att ta tillvara omfångsrika djurrörelser. Det kan vara frågan om renflokar som säsongsvis rör sig i nordsydlig riktning. Det skapar också möjlighet att röra sig mellan olika zoner i landskapet som skärgård med havsjak och fiske och att enkelt nå de inre delarna av de djupa havsvikarna med möjligheter att jaga älg i inlandet.

Figur 5. Människor som har uppehållit sig vid Skatmossen (markerad med en pil, längst ner på kartan) har levt i en karg miljö som närmast kan liknas vid dagens eskimåers miljö vid norra Grönland. Den dragna linjen är dagens kustlinje och de mörkgråa partierna är de områden som har befunnit sig ovan högsta kustlinjen, en nivå som motsvarar 65 m ö h i södra delen av kartan och 85 m ö h i dess norra del. I den östra delen av kartan syns inlandsisen som ett ljusgrått fält. (en modifierad karta från Pässe 1986, fig 48 och 49).

Strategin som har använts för att "fånga upp" dessa mycket tidiga lokaler har grundat sig på att identifiera platser med begränsat fyndmaterial och med ett material som har varit varierat. Det har varit senpaleolitiska boplatser som i första hand har karaktäriserats av ensidiga tvåpoliga spånkärnor, sticklar med stickelfacetten

slagen från en tvärgående retusch, långa och breda spån med en liten plattformrest och givetvis förekomst av någon känd typ av tångespets. Ofta har det också påträffats breda lancetter på dessa lokaler. Dessa fyndmaterial gick direkt att på typologisk väg datera utifrån nordtyska fyndlokaler som Ahrensburg och Hamburg.

Figur 6. Flintföremål från Skatmossen utgörs bland annat av en fragmenterad spets, sidoretuscherad spån, tvåsidigt retuscherad spets, spånfragment. Skala 1:1 (teckning B Nordqvist).

Sedan kan dessa typologiska dateringar jämföras med geologernas strandförskjutningskurvor för området. På grundval av dessa oberoende dateringsunderlag går en förhållandevis god uppskattning av de senpaleolitiska lokalernas ålder att göra. Därefter är det inte svårt att gå från dessa tillförlitliga lokaler till de där endast enstaka pilspetsar har påträffats.

När vi nu tittar tillbaka på vår grävning vid Strängbetong visar det sig att den var starten på ett sökande efter likåldriga lokaler i området. Det hela har varit en lång process, från det att vi inte riktigt förstod varför flintspetsen låg 0,25 cm ner i den sterila sanden till identifierandet av en hel tidsperiod. Processen bestod i att undan för undan öka kunskapen och plötsligt så dök den ena senpaleolitiska lokalen upp efter den andra. Med nyare strandförskjutningskurvor kunde vi också konstatera att överlagring var att räkna med under denna perioden och att lokalerna kunde vara mycket äldre än vad vi någonsin kunde ha förutsett.

REFERENSER

- Fredsjo Å. 1953. Studier i Västsveriges äldre stenålder.
 Holm J. Rieck, F. 1992. Istidsjägare vid Jelsøame. Hamburg-kulturen i Danmark. Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt, 5.
 Larsson L. 1994. The Earliest Settlement in Southern Sweden. Current Swedish Archaeology. Vol 2.
 Niklasson N. 1932. Råa och Varberg. Ett bidrag till kännedom om bosättning i Sverige under senglacial tid. Arkeologiska studier Svenska forminnesföreningen.
 Nordqvist, B. 1988. På jakt efter vår äldsta historia. Kulturmiljö enheten, Årsredogörelse 1988. Länsstyrelsen i Hallands län. Länsantikvariern.
 Nordqvist, B. Västsveriges mesolitikum. Överregionalt - regionalt. Red M. Larsson. Opublicerat manus.
 Nordqvist, B. Balltorp - A transgressed coastal site with organic remains from the boreal period. A study of the mesolithic on the Swedish west coast. Opublicerat manus.
 Påsse, T. 1986. Beskrivning till jordartskartan. Kungsbacka Serie Ae. Nr 56.
 Vang Petersen, P. 1993. Flint fra Danmarks Oldtid. Köpenhamn
